

بسترهای ژئوپلیتیکی قاچاق کالا و ارز با تأکید بر بازارچه‌های مرزی (مطالعه موردی: استان کرمانشاه)

زهرا پیشگاهی فرد* - دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، ایران
محمد باقر قالیباف - دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، ایران
محمدرفوف حیدری فر - استادیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه پیام نور، کرمانشاه، ایران
شهریار حیدری - دکتری جغرافیای سیاسی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، ایران

پذیرش مقاله: ۱۳۹۰/۰۹/۱۳ تأیید نهایی: ۱۳۹۲/۰۲/۲۳

چکیده

اقدامات تجاری پویا و بازارچه‌های مرزی، می‌توانند نقش اساسی و بسیار مؤثری در ترقی و پیشرفت و همچنین، توسعه پایدار اقتصاد نواحی مرزی و بهبود استانداردهای زندگی مردم، کاهش فقر، توزیع مناسب درآمدها، ایجاد روابط دوستی و جلوگیری از مهاجرت و به‌خصوص کاهش و حتی جلوگیری از جریان قاچاق کالا و ارز ایفا کنند. در بازارچه‌های مرزی کرمانشاه مبادلاتی زیادی انجام می‌گیرد. جریان قاچاق کالا و ارز در کنار سایر گونه‌های قاچاق، از جمله فعالیت‌های مافیایی است که مخاطرات انسانی و مشکلات بی‌شماری را در مقیاس‌های گوناگون برای مکان و جوامع به‌ارمغان آورده است. این نوشتار درصدد است نقش بازارچه‌های مرزی کرمانشاه را در ثبات اقتصادی و امنیتی مرتبط با جریان قاچاق در این استان، به‌ویژه در مناطق مرزی بررسی کند. سؤال اصلی پژوهش این‌گونه مطرح شده است که آیا ایجاد بازارچه‌ها، ثبات اقتصادی و امنیتی مناطق مرزی را به‌همراه دارد و زمینه کاهش قاچاق را فراهم می‌آورد؟ برای پاسخ به این پرسش، از روش پژوهش تحلیلی - توصیفی بهره‌جویی شده است. جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها نیز میدانی (پرسشنامه) و کتابخانه‌ای است، استفاده از نمودار و تحلیل داده‌ها، زمینه شکل‌گیری پاسخ نهایی و نتیجه‌گیری را فراهم آورده است. نتایج پژوهش بیان می‌کند که مجموعه عوامل ژئوپلیتیکی نامناسبی در مناطق مرزی وجود دارد که همانند بازارچه‌های مرزی، زمینه قاچاق کالا و ارز را فراهم کرده است. امنیت و ثبات اقتصادی نیز در این مناطق وجود ندارد و اغلب، سرمایه‌گذاری برای حل مشکل بیکاری در کانون توجه نیست.

کلیدواژه: امنیت، بازارچه‌های مرزی، ثبات اقتصادی، قاچاق، مبادلات مرزی.

مقدمه

اگر فرایند توسعه فضایی مناطق مرزی را کوششی هوشمندانه برای ارتقای سطح کیفی زندگی مردم مرزنشین بدانیم، نیاز کشوری همچون ایران به فرایند توسعه مناطق مرزی، به دلیل پراکندگی منابع آب و خاک و سکونتگاه‌های آن، بسیار مشهود است. همچنین با توجه به تعداد روستاییان ساکن در مرزها و نوع تعامل آنها با مردمان آن سوی مرزها، توسعه مناطق مرزی تأثیرات اقتصادی، فرهنگی و امنیتی ویژه‌ای را رقم خواهد زد. ساماندهی این تعاملات از سویی و بی‌ثباتی جمعیت مناطق مرزنشین و نبود تعادل‌های منطقه‌ای و فضایی بین روستاهای مرزی و مرکز از سوی دیگر، تأثیرات عمده‌ای در روند توسعه فضایی مناطق مرزی برجای می‌گذارد؛ به‌گونه‌ای که مکان‌های جمعیتی حاشیه مرز را در انزوای اجتماعی - اقتصادی و ملی قرار داده است (محمدی، ۱۳۸۲: ۱۶). امروزه این نابرابری‌ها، به‌همراه شبکه تجارت غیر رسمی یا قاچاق کالا، دولت‌ها را بر آن داشته تا در سالم‌سازی مناطق مرزنشین به شیوه‌های نوینی از همکاری‌های متقابل منطقه‌ای دست زنند (محمودی، ۱۳۸۲: ۱۵). این‌گونه همکاری‌ها در قالب بازارچه‌های مشترک مرزی از شناخته‌ترین روش‌های توسعه اقتصادی این مناطق به‌شمار می‌رود و در نوع خود تحولی بنیادین در تولید، اشتغال، تثبیت جمعیت مرزنشین و افزایش سطح درآمد است که در نهایت دستیابی به یک توسعه پایدار ناحیه‌ای و منطقه‌ای را که از جمله اهداف تشکیل این بازارچه‌هاست، امکان‌پذیر می‌کند.

مهم‌ترین مشکلات مناطق مرزی، محرومیت شدید و حاشیه‌ای بودن این مناطق و قرار گرفتن آنها در مسیر امواج آمایشی کشور است. دوری از مرکز جغرافیایی کشور به‌معنای دوری از مراکز تصمیم‌گیری سیاسی کشور است و موجب می‌شود این مناطق به‌دلیل دوری از مرکز و کاستی در قابلیت‌های جمعیتی و صنعتی، کمتر در جریان آثار مثبت برنامه‌های توسعه داخلی قرار گیرند؛ لذا این مناطق از محرومیت‌های شدید رنج می‌برند و این مسئله به محرومیت شدید آنها دامن‌زده و آنها را در حاشیه قرار می‌دهد و از مسیر توسعه و پیشرفت کشور دور می‌کند (عندلیب، ۱۳۸۰: ۲۰۲).

چنین دغدغه‌هایی موجب شده است که مناطق مرزی و تأثیرات مرزی در تحقیقات توسعه‌ای، اعم از اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیک، کانون توجه قرار گیرد؛ چراکه رغبت و علاقه زیاد به مناطقی که در امتداد مرزهای کشور قرار می‌گیرد، به‌صورت برجسته‌ای این استنباط را ایجاد می‌کند که این مناطق جغرافیایی ویژه، موجب سازگاری و همسانی اقتصادی در همگرایی بین کشورها می‌شود. اصولاً مناطق حد واسط و میانجی مانند بازارچه‌ها، پیونددهنده بازارهای داخلی و بازارهای خارجی هستند و همچون یک چشم‌انداز جغرافیایی در کانون اصلی همگرایی منطقه مطرح می‌شوند. (عبدی، ۱۳۸۸).

در رویکرد جدید توسعه، توسعه پایدار به‌منزله راهبرد جهانی قرن بیست‌ویکم در نشست سران کشورها در سال ۱۹۹۲ در ژنو پذیرفته شده است که اهداف آن عبارتند از: تأمین نیازهای اساسی، بهبود استانداردهای زندگی برای همه، حفاظت و مدیریت بهتر امکانات محیطی در همه سطوح (محلی، ملی، منطقه‌ای، جهانی). بر همین اساس، تحقق توسعه پایدار که به نوعی متضمن تقویت و یکپارچگی هویت و امنیت ملی است، ضرورت می‌یابد، تا مناطق دور افتاده و محروم در سطح ملی به لحاظ برنامه‌های توسعه‌ای، از حقوق توسعه‌یافتگی برخوردار شوند (طالب، ۱۳۸۴: ۲۲۳).

درواقع هدف از این برنامه‌ها، تغییر ساختار اجتماعی و اقتصادی و بهبود شرایط اکولوژیکی حاکم بر جامعه روستایی - شهری است که به نحو آشکاری با مناطق مرزی ارتباط تنگاتنگی دارد. اصلاح شرایط ساختاری در ابعاد اقتصادی و غیره، موجب رونق و شکوفایی تمام جنبه‌های زندگی، از جمله بازارچه‌های مرزی و دادوستد و تجارت می‌شود. یکی از این برنامه‌ها، پویاکردن اقتصاد نواحی مرزی است که شاخص اصلی برقراری ارتباط بین کشورهای همسایه و نیز، بهبود امرار معاش مردم مرزنشین به‌شمار می‌رود و این امر می‌تواند به دوستی و تفاهم طرفین، امنیت و رونق اقتصادی، ایجاد فرصت‌های شغلی، کاهش قاچاق و مزایای دیگر در مناطق مرزی منجر شود. در ادامه به تعریف مفاهیم برخی از واژگان پژوهش پرداخته می‌شود.

مرز

پدیده مرز^۱ به حد جدایی دو هویت یا سازه اطلاق می‌شود که از مبانی فلسفی قدرتمند و پایداری برخوردار است (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰: ۱۰۷). خطوط مرزی، خطوطی اعتباری و قراردادی هستند که به‌منظور تعیین حدود یک واحد سیاسی روی زمین مشخص می‌شوند (میرحیدر، ۱۳۷۱: ۱۴۱). براساس تعریف فرهنگ اصطلاحات جغرافیای انسانی، مرز خط جداکننده یک واحد فضایی یا گروه از دیگری است. مرزهای فضایی - اجتماعی به‌وسیله فعالیت‌های اجتماعی به‌صورت دقیق تا مبهم به‌وجود می‌آیند که به نوع فعالیت‌های اجتماعی بستگی دارد. برای مثال، مرزهای سیاسی کشیده می‌شوند تا سرزمین یک حکومت را تحدید حدود کنند. مرزهای اداری و دولتی در داخل کشور در جهت خدمت به نواحی مربوطه، برای خدمات‌رسانی عمومی و جمعی است (علی بابایی، ۱۳۶۹: ۲۰۸). روی نقشه مرزها به شکل خطوط بسیار نازکی نمایان می‌شوند، اما مرز یک خط نیست، بلکه یک صفحه یا سطحی عمودی است که فضا، خاک و اعماق دولت‌های هم‌جوار را قطع می‌کند. این صفحه در سطح زمین به شکل یک خط آشکار است؛ چون سطح را تقسیم می‌کند و نشانه‌گذاری می‌شود (گلاسنر، ۲۰۰۴: ۶۵-۶۳). اما مرزها در جایی شکل می‌گیرند که فصل مشترک عمودی میان حاکمیت‌های کشوری از سطح زمین می‌گذرد (مویر، ۱۳۷۹)؛ یعنی مرز به پدیده فضایی گفته می‌شود که بازتابنده قلمرو حاکمیت سیاسی یک دولت است و مطابق قواعد خاص، در مقابل حرکت انسان، انتقال کالا یا نشر افکار، مانع ایجاد می‌کند (درایسدل و بلیک، ۱۳۶۹). مهم‌ترین کارکرد مرزها ایجاد مانع در برابر حرکت انسان، کالا و تفکرات است (میرحیدر، ۱۳۸۰)، مرز عامل تشخیص و جدایی یک واحد متشکل سیاسی یا کشور از دیگر واحدهایی مجاور محسوب می‌شود (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵).

بررسی مفهوم قاچاق کالا و ارز

قاچاق، برگرفته از واژه ترکی «قاچماق» به‌معنای گریزانیدن، فرار و ترک وطن است (مقدسی، ۱۳۸۸: ۱۰۵-۱۰۳). قاچاق فعالیتی است که به‌منظور کسب درآمد از انتقال کالا، از مرز کشورها با تخطی از قوانین موجود صورت می‌گیرد؛ به‌طوری

که فرد قاچاق‌کننده در جست‌وجوی کسب درآمد با گریز از کنترل دولت، تنظیمات مربوطه و هزینه‌های مرتبط است (اخباری، اخباری و آقابابایی، ۱۳۸۹: ۱۱۸).

عوامل متعددی بر پیدایش و گسترش قاچاق - که زاینده اقتصاد غیر رسمی است - اثر دارد یا به‌گونه‌ای آن را تسهیل می‌کند. اوضاع سیاسی - امنیتی همسایگان، سودآوری قاچاق، طولانی‌بودن تشریفات و هزینه بالای واردات کالا، رشد سریع تجارت جهانی و تحولات تکنولوژیک، نبود نظارت کافی بر برخی از مناطق آزاد، سهل‌الوصول بودن دستیابی به منابع قاچاق، بیکاری و فقر در مناطق مرزی، قاچاق در پوشش ترانزیت، کالای همراه مسافر، وضع اقتصادی و تجاری همسایگان، نظام ارزی ناکارآمد داخلی، وجود انحصارها و فضای رانتهی، اتخاذ استراتژی توسعه صادرات در کشورهای در حال توسعه، ورود موقت کالا، تبلیغات، فرهنگ مصرف، سنت قاچاق، تردد مرزنشینان و... از دیگر عوامل شکل‌گیری و گسترش قاچاق به‌شمار می‌روند. اساساً قاچاق پدیده‌ای یک‌علتی نیست، بلکه محصول و پیامد مجموعه‌ای از عوامل اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی است (قلی‌زاده، علی‌پور و ذوقی بارانی، ۱۳۹۰: ۱۳۸-۱۰۹). به‌طور کلی قاچاق آثار و نتایجی به همراه دارد که در جدول ۱ مطرح شده است (سیدی، ۱۳۹۰: ۱۴۲).

جدول ۱. آثار و نتایج قاچاق کالا و ارز

آثار اقتصادی	آثار سیاسی	آثار فرهنگی اجتماعی
۱. اختلال در اجرای قانون؛	۱. افزایش ثروت و قدرت نامشروع؛	۱. گسترش فرهنگ تجمل‌گرایی؛
۲. ایجاد فرهنگ قانون‌گریزی؛	۲. رانت‌خواری؛	۲. مصرف‌گرایی؛
۳. اختلال در تجارت رسمی؛	۳. بی‌عدالتی؛	۳. بیگانگی؛
۴. گسترش اقتصاد زیرمینی؛	۴. کاهش اعتماد عمومی؛	۴. کاهش ارزش‌گرایی؛
۵. کاهش سطح معیشت و انتقال فشار مالیاتی بر بخش رسمی اقتصاد؛	۵. تمایل به قانون‌گریزی؛	۵. تمایل به قانون‌گریزی؛
۶. فرار مالیاتی؛	۶. افزایش بی‌نظمی اقتصادی؛	۶. هدر رفتن سرمایه‌های اجتماعی؛
۷. هدر رفتن منابع ملی و کاهش سرمایه‌گذاری؛	۷. تضعیف امنیت اقتصادی؛	۷. تضعیف مقبولیت؛
۸. تضعیف تولید؛	۸. افزایش فاصله طبقاتی؛	۸. کاهش مشروعیت؛
۹. کاهش درصد رشد اقتصادی؛	۹. هدر رفتن منابع ملی؛	۹. افزایش بی‌نظمی اجتماعی؛
۱۰. کاهش درآمد دولت.	۱۰. تضعیف کارآمدی؛	۱۰. کاهش امنیت اجتماعی.
	۱۱. کاهش امید ملی؛	
	۱۲. کاهش امنیت عمومی.	

بازارچه مرزی

از نگاه وزارت کشور، بازارچه مرزی محوطه‌ای است محصور، واقع در نقاط صفر مرزی و در جوار گمرکات و مجاز به انجام تشریفات و ترخیص کالا. اهالی دو طرف مرز می‌توانند تولیدات و محصولات خود را با رعایت مقررات صادرات و واردات به‌منظور دادوستد در این بازارچه‌ها عرضه کنند (وزارت امور اقتصاد و دارایی، ۱۳۷۱). بازارچه در مقیاسی خرد و کوچک، دارای شرایط و قوانین خاصی است که آن را از مفهوم بازار متمایز می‌کند. به‌طور مسلم این قوانین و خصوصیات بسته به شرایط پیرامونی که هر بازارچه در آن واقع می‌شود، متفاوت است (اداره کل مقررات صادرات و واردات، ۱۳۸۰: ۲۲).

اما تأسیس بازارچه‌های مرزی و توسعه مبادلات از طریق این واحدها عمدتاً به‌استناد ماده ۱۱ قانون مقررات و واردات با اهداف زیر صورت می‌گیرد (رکن‌الدین افتخاری، پاپلی‌یزدی و عبدی، ۱۳۸۷: ۹۲):

۱. ایجاد زمینه‌های اشتغال؛
۲. تأمین نیازهای کالایی مردم مناطق مرزی؛
۳. کاهش قاچاق؛
۴. تثبیت جمعیت مرزنشین در نواحی مرزی، در راستای افزون‌سازی ضریب امنیت ملی در نقاط استراتژیک؛
۵. رونق بخشیدن به اقتصاد مناطق مرزنشین؛
۶. وقوف بر امکانات بالقوه تجاری کشورهای همسایه و گشودن باب مراودات تجاری با آنها.

تأثیر بازارچه‌های مرزی بر پدیده قاچاق: یکی از اهداف تأسیس بازارچه‌های مرزی، جلوگیری از رواج بازارهای غیر رسمی، از جمله قاچاق کالا و ایجاد اشتغال در مناطق مرزی است، ولی واقعیت نشان می‌دهد که ورود کالای غیر قانونی از طریق معبرهای مختلف مرزی همچنان ادامه دارد (قادری حاجت، عبدی، جلالی پروانه، باقری، ۱۳۸۷: ۱۳۸).

روش پژوهش

در این پژوهش روش تحقیق تحلیلی - توصیفی است و کار جمع‌آوری داده‌ها به کمک ترکیبی از روش‌های میدانی و کتابخانه‌ای انجام می‌گیرد. ابتدا با استفاده از اطلاعات حاصل از داده‌های کتابخانه‌ای و میدانی، وضع موجود در خصوص عوامل تأثیرگذار، از جمله بازارچه‌ها بر جریان قاچاق بررسی می‌شود و در ادامه نقش آنها بر اساس عوامل ژئوپلیتیک تحلیل خواهد شد. اطلاعات لازم برای این پژوهش به کمک روش‌های کتابخانه‌ای، مطالعه میدانی، پرسشنامه و مصاحبه با کارشناسان به‌دست آمده است. به‌علاوه، اطلاعات حاصل از اسناد و مدارک، داده‌های اولیه و پشتوانه پژوهش میدانی محسوب شده و در پژوهش از آنها بهره‌جویی شده است.

یافته‌های پژوهش

بازارچه‌های مرزی استان کرمانشاه

صادرات شمال عراق به ایران که عمدتاً به شکل قاچاق انجام می‌گرفت، به قطعات و ماشین‌آلات دست دوم، لوازم خانگی و صنعتی، پارچه، موز، چای، برنج، سیگار و بلورها محدود بود که اغلب آنها تولید ملی عراق نبودند؛ ولی در مقابل، صادرات کشورها به منطقه مذکور، حاکی از زنجیره فعالیت‌های تولیدی و اشتغال داخلی بود. استمرار این مبادلات سبب می‌شود تا دولت در این مقطع زمانی با درک موقعیت و فرصت پیش‌آمده، درصدد برآید تا مبادلات موجود را قانونمند کند و در مناطق مرزی کشور مکان‌هایی را با نام بازارچه‌های مشترک مرزی شکل دهد. تشکیل این بازارچه‌ها که در اجرای قانون مقررات صادرات و واردات سال ۷۲ انجام می‌شود، سیزده استان مرزی کشور را دربرمی‌گیرد (امینی‌پور، ۱۳۸۹).

بازارچه‌های مرزی استان کرمانشاه، از سال ۱۳۷۴ با نظارت فرمانداری‌های شهرستان‌های مرزی فعالیت مبادلاتی خود را آغاز کردند که عمده این فعالیت‌ها واردات کالا بود. در سال ۱۳۷۶ به‌طور رسمی با حضور گمرک و اداره کل

بازرگانی فعالیت مبادلاتی متوازن خود را ادامه دادند که بازارچه مرزی پرویزخان (قصرشیرین)، بازارچه مرزی شوشمی (پاوه) و بازارچه مرزی شیخ صله (ثلاث باباجانی) را شامل می‌شود.

بازارچه مرزی پرویزخان در فاصله ۳/۵ کیلومتری شمال شهر قصرشیرین قرار دارد و فاصله آن از مرکز استان ۱۷۵ کیلومتر است. در سال ۱۳۷۶، مجوز این بازارچه از سوی هیئت وزیران صادر شد. این بازارچه، در مقابل استان سلیمانیه عراق واقع شده و نزدیک‌ترین شهر به بازارچه مرزی شهر کلار است که حدود یک صد هزار نفر جمعیت دارد.

جدول ۲. بخش اشتغالی بازارچه پرویزخان و میانگین ثابت تردد روزانه

بخش اشتغالی	میانگین ثابت روزانه
بخش کارگری	۱۲۰۰ نفر در روز
تجار و پیلهوری	۶۰۰ نفر در روز
راننده و کمک‌راننده	۱۰۰۰ نفر در روز
سایر مشاغل داخل بازارچه (فروشنده)	۲۰۰ نفر در روز
مجموع	۳۰۰۰ نفر

منبع: فرمانداری قصرشیرین، ۱۳۸۸.

بازارچه مرزی شوشمی در فاصله ۴۵ کیلومتری شهرستان پاوه در نقطه صفر مرزی قرار دارد و همجوار با عراق و استان سلیمانیه است. این بازارچه در سال ۱۳۷۴ با دریافت مجوز از هیئت دولت، فعالیت خود را آغاز کرد.

جدول ۳. بخش اشتغالی بازارچه شوشمی میانگین ثابت تردد روزانه

بخش اشتغالی	میانگین ثابت روزانه
بخش کارگری	۶۰ نفر در روز
تجار و پیلهوری	۲۰ نفر در روز
راننده و کمک‌راننده	۵۰ نفر در روز
سایر مشاغل داخل بازارچه (فروشنده)	۳۰ نفر در روز
مجموع	۱۶۰ نفر

منبع: فرمانداری شهرستان پاوه، ۱۳۸۸.

بازارچه شیخ صالح در فاصله ۳۰ کیلومتری تازه‌آباد، مرکز شهرستان ثلاث باباجانی قرار دارد. استان مقابل آن نیز سلیمانیه عراق است. بازارچه با کارکردهای خود توانسته که در کنار اشتغال مستقیم، مشاغل غیر مستقیمی مانند حمل و نقل بار و مسافر، ایجاد مغازه‌ها و... را شکل دهد (رکن‌الدین افتخاری، پاپلی یزدی و عبدی، ۱۳۸۷).

جدول ۴. بخش اشتغالی بازارچه شیخ صالح میانگین ثابت تردد روزانه

بخش اشتغالی	میانگین ثابت روزانه
بخش کارگری	۶۰ نفر در روز
تجار و پیلهوری	۳۰ نفر در روز
راننده و کمک‌راننده	۳۰ نفر در روز
سایر مشاغل داخل بازارچه (فروشنده)	۳۰ نفر در روز
مجموع	۱۵۰ نفر

منبع: فرمانداری ثلاث باباجانی، ۱۳۸۸.

میزان صادرات از طریق بازارچه‌های مرزی در مقایسه با گمرک‌های استان، درصد خیلی کمی از صادرات را به خود اختصاص داده است؛ به طوری که مجموع صادرات غیر نفتی استان کرمانشاه در سال ۱۳۸۵ از طریق گمرک، برابر با ۴۱۳ هزارتن به ارزش ۳۰۷۰۵۲ هزار ریال بوده که در مقایسه با سال قبل درصد تغییرات مثبتی داشته است؛ ولی میزان صادرات غیر نفتی از طریق بازارچه‌های مرزی برابر با ۳۰۴ هزارتن به ارزش ۷۹۲۵ هزار ریال بوده است که در مقایسه با سال قبل (۱۳۸۴) کاهش داشته و درصد تغییرات منفی بوده است.

با توجه به آمار دریافت شده از گمرک‌های استان کرمانشاه، نقش بازارچه‌های مرزی پرویزخان، شوشمی و شیخ صالح به خوبی مشخص است. آمار صادرات طی ۵ سال (۱۳۸۲-۱۳۸۷) از طریق مرزهای پرویزخان، شوشمی و شیخ صالح در قالب جدول ۵ جمع‌بندی شده است (رکن‌الدین افتخاری و دیگران، ۱۳۸۷).

جدول ۵. آمار صادرات مرزهای پرویزخان، شوشمی و شیخ صالح از سال ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۷

ردیف	بازارچه	وزن (تن)	ارزش (دلار)
۱	بازارچه پرویزخان	۳۲۱۸۷۴۱۲۰۵۲۹	۱۰۵۸۵۱۲۱۶۳
۲	بازارچه شوشمی	۱۰۲۸۵۹	۷۹۱۱۶۷۸۵
۳	بازارچه شیخ صالح	۱۶۹۳۳۳۲۵	۱۷۶۱۸۷۹۰
	جمع کل	۳۲۱۸۹۱۱۵۶۷۱۳	۱۱۵۵۲۴۷۷۳۸

براساس جدول ۵، قریب به ۶۰ درصد از کالاهای صادراتی به کشور عراق از طریق بازارچه‌های مرزی استان انجام می‌گیرد. البته آمار صادرات بازارچه پرویزخان به مراتب بیشتر از دو بازارچه دیگر بوده و بر همین اساس، فعالیت گمرکی هم در آن انجام گرفته است، لذا در جمع‌بندی عملکرد بازارچه پرویزخان، علاوه بر فعالیت بازارچه‌ای که با دو بازارچه دیگر ماهیت مشترک دارد - به دلیل موقعیت ژئوپلیتیک - فعالیت گمرکی هم انجام گرفته است. گمرک خسروی نیز طی سال‌های ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰ بیش از سایر بازارچه‌ها صادرات داشته است (رکن‌الدین افتخاری و دیگران، ۱۳۸۷).

اقلام عمده‌ای که صادر می‌شوند عبارتند از: سیمان خاکستری، کیک و بیسکویت، ظروف آلومینیوم، رب گوجه فرنگی، بستنی، لوله (پلیکا، پلی اتیلن)، شیلنگ پلاستیکی، ماست، کولر آبی، شیرینی (سوهان، گز، ...). جدیدترین آمار مربوط به صادرات و واردات از بازارچه‌های استان در جدول ۶ مشاهده می‌شود.

جدول ۶. آمار صادرات و واردات اقلام عمده از گمرک خسروی و بازارچه‌های استان کرمانشاه

گمرک / بازارچه	صادرات سال ۸۹		صادرات سال ۹۰		درصد تغییرات
	وزن (تن)	ارزش (دلار)	وزن (تن)	ارزش (دلار)	
گمرک خسروی	۶۴۷۳۰	۶۶۶۳۸۵۳۳	۳۳۷۴۵۰	۱۰۳۶۶۴۱۲۹	+۵۵
بازارچه پرویزخان	۵۷۶۵۴	۲۱۲۶۵۶۴۵	۵۴۷۵	۱۲۵۹۷۸۹	-۹۴
بازارچه شوشمی	۱۹۳۹۴	۲۵۸۴۲۸۸۵	۲۲۹۴۵	۲۹۰۴۵۸۷۰	+۱۲
بازارچه شیخ صالح	۷۶۳	۵۱۰۰۲۴	۳۲	۴۳۸۴	-۹۹

بسترهای ژئوآکونومیکی مناسب برای قاچاق کالا در مناطق مرزی استان کرمانشاه

عامل انسانی، مهم‌ترین عامل در گسترش انواع قاچاق به‌شمار می‌آید. در همین راستا، عامل انسانی با نام قاچاقچی، می‌تواند با عبور از موانع طبیعی یا استفاده از عوامل طبیعی، برای فعالیت غیر قانونی خویش و تطبیق با شرایط موجود یا تغییر آنها، به فعالیتش استمرار بخشد و حتی با نشان دادن طریق به دیگران، زمینه گسترش قاچاق را از طریق جذب یا تحریک نیروی جدید فراهم می‌آورد (السان، ۱۳۸۹: ۴).

استان کرمانشاه با ۱۸/۵ درصد بیکاری، بالاترین رقم بیکاری را در سطح کشور دارد. این در حالی است که رقم بیکاری در شهرستان‌های مرزی به چند برابر می‌رسد؛ به طوری که در شهرستان‌های جوانرود و پاوه درصد بیکاری به ترتیب ۴۲/۷۵ و ۳۱/۰۶ است. با توجه به هرم سنی جمعیت، اکثر بیکاران را قشر جوان تشکیل می‌دهند، همین عامل بیکاری جوانان موجب قاچاق انواع کالاها و مواد گوناگون و نیز، تهدید امنیتی و سیاسی در مناطق مرزی شده است و در این میان ضد انقلاب از این فرصت سود جسته، افراد را در مناطق مرزی با ترفندهای مختلف جذب کرده است و موجب تهدید مناطق مرزی استان کرمانشاه شده است (میرزایی‌پور، ۱۳۹۰).

در زمینه اشتغال و ارتباط آن با قاچاق، رئیس مرکز آمار ایران هزینه یک ماه زندگی برای هر خانوار را ۸۲۶ هزار تومان اعلام کرد (سنگری آیز و سنگری، ۱۳۹۰). در چنین اوضاع و احوالی که این مبلغ برای کارکنان متوسط به بالا مقدور و ممکن است و بیشتر مردم با حداقل درآمد زندگی می‌کنند، بی‌تردید قاچاق کالا راه مناسبی به منظور کسب درآمد جزئی برای گروهی است و برای بازیگران اصلی در منطقه درآمد کلانی در پی دارد (جهاد کشاورزی استان کرمانشاه، ۱۳۸۸).

همچنین ۲۴/۳ درصد جمعیت استان کرمانشاه در سال ۱۳۸۵ در گروه سنی زیر ۱۵ سال قرار داشته‌اند. نسبت وابستگی در این استان در سال ۱۳۸۵ برابر با ۰/۴۲ است. این نسبت در نقاط شهری استان کرمانشاه در این مقطع آماری برابر ۰/۴ و در نقاط روستایی ۰/۴۷ بوده است. نسبت وابستگی در شهرستان‌های ثلاث باباجانی، جوانرود، گیلانغرب، قصرشیرین، سرپل ذهاب و پاوه، به ترتیب برابر با ۰/۶۰، ۰/۵۱، ۰/۴۰، ۰/۳۴، ۰/۴۴، ۰/۴۴ است (مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵). در طول هشت سال دوران دفاع مقدس، مناطق مرزی کشور از زیرساخت‌های اقتصادی، عمرانی و تجاری بی‌بهره بودند و بعد از جنگ نیز بیش از ۱۰ سال دوران بازسازی به طول انجامید و تا کنون نیز تعدادی از ساکنان روستاها موفق به بازگشت به موطن اصلی خود نشده‌اند. جمعیت زیادی از حاشیه‌نشینان شهر کرمانشاه نیز، جزء آوارگان مناطق مرزی هستند که از امکانات و وسایل رفاهی مناسب بی‌بهره‌اند و این موضوع پیامدهای خاص خود را دارد. این قضیه بی‌ارتباط با توسعه‌نیافتگی مناطق مرزی نیست. آلودگی زمین‌های کشاورزی حاصلخیز به مین در طول نوار مرزی استان با بیش از چند هزار هکتار که میزان زیادی از زمین‌ها را شامل می‌شود نیز، یکی از عارضه‌های سوء مرزی تلقی می‌شود. در صورت استفاده از کلیه زمین‌های قابل کشت در مناطق مرزی میزان اشتغالزایی افزایش خواهد یافت و از میزان قاچاق کالا و ارز توسط افراد بیکار و جوان کاسته خواهد شد.

جدول ۷. مساحت زمین‌های حاصلخیز و آلوده به مواد منفجره

نام شهرستان	مساحت اراضی (هکتار)	ملاحظات
قصر شیرین	۳۲۵۰	
سرپل زهاب	۲	
گیلان غرب	۰	
ثلاث باباجانی	۶	
پاوه	۰	امکان برآورد مساحت خاص و مشخصی که آلوده به مین یا مواد منفجره باشد، وجود ندارد؛ زیرا مواد منفجره به صورت پراکنده در باغ‌ها و اراضی کشاورزی نزدیک به نوار مرزی وجود دارد و گاهی اوقات سبب بروز حوادث می‌شود.
جوانرود	۰	
جمع کل	۳۲۵۸	

منبع: جهاد کشاورزی استان کرمانشاه، ۱۳۸۸.

جدول ۸. آمار اشتغالزایی در بخش کشاورزی مناطق مرزی

نام شهرستان	تعداد اشتغال (نفر)
قصر شیرین	۱۰۰۰
سرپل زهاب	۱۰۰۰
گیلان غرب	۲۰۰
ثلاث باباجانی	۵۳۰
پاوه	۳۳۲
جوانرود	۲۰۰
جمع کل	۳۲۶۲

منبع: جهاد کشاورزی استان کرمانشاه، ۱۳۸۸.

بسترهای ژئوپلیتیکی مناسب برای قاچاق کالا و ارز در مناطق مرزی استان کرمانشاه

این منطقه به لحاظ نزدیکی و همجواری با بحرانی‌ترین کانون خاورمیانه، یعنی اسرائیل، از موقعیتی ژئواستراتژیک برخوردار است. از ویژگی‌های دیگر ژئوپلیتیکی، ترکیب قومی جمعیت ساکن در غرب است که یکی از متنوع‌ترین ترکیب‌های جمعیتی در مرزهای ایران به شمار می‌رود. تمام اقوام ساکن در این منطقه، توزیعی میان مرزی دارند. چند معبر اصلی این منطقه که در میان رشته‌کوه‌های زاگرس واقع شده‌اند، دهلیزهای مناسبی برای تردد بازرگانان و تجار و حتی نیروهای نظامی است (عزتی، ۱۳۸۸: ۱۰۲).

از ویژگی‌های دیگر می‌توان به محدب‌بودن مرزها اشاره کرد. طولانی‌بودن مرزهای غربی ایران با کشور عراق، اشکال مختلف مرز (محدب و مستقیم) در این بخش از کشور، توپوگرافی خاص مرز و پستی و بلندی‌های فراوان، تنگه‌ها و تفاوت و تنوع جغرافیایی در طول مرز (اعم از دشت، تپه، کوه، ارتفاعات صعب‌العبور، رودخانه‌های مرزی)، به همراه تنوع اقلیمی از قصر شیرین تا پاوه، کنترل کامل مرز را در خصوص کاروان‌های قاچاقچی با مشکل مواجه کرده است. این درحالی است که ما در طول این خطوط دارای تجهیزات مرزهای هوشمندی همانند مرزهای ایالات متحده با همسایگان، نیستیم. اگرچه دستور ساخت دیوار مرزی در این منطقه داده شده است، این طرح دارای هزینه‌های سرسام‌آوری است و پیش‌بینی زمان اجرای آن در آینده امکان‌پذیر نیست. این تنوعات جغرافیایی که با خود محدودیت‌هایی را به همراه دارد و نیاز به تنوع رفتار و مدیریت نظامی و انتظامی مرز را ضرورت بیشتری می‌بخشد، زمینه استقرار پاسگاه‌های مرزی نامناسب را فراهم آورده و از نظارت و مدیریت کامل آن کاسته است. به همین دلیل در این منطقه شاهد آسیب‌پذیری به پاسگاه‌های مرزی هستیم، حملات مکرر به پاسگاه شمشیر در پاوه نمونه‌ای از آن است.

وجود رشته‌کوه شاهو که در فاصله میان کردستان و شهرستان‌های پاوه و جوانرود واقع شده است و نیز، رشته‌کوه ماکوان که از جنوب دهستان منصور آقایی و باینگان و دودان کشیده شده، از محلی به نام مرخیل به خاک عراق منتهی می‌شود. همچنین کوه تخت اورامان که دنباله کوه شاهو است و در منتهی‌علیه آن واقع شده، شهرستان پاوه را به منطقه‌ای کوهستانی و صعب‌العبور تبدیل کرده است. از جاده پاوه به سمت نوسود، رشته‌کوه زاگرس به ارتفاعات صعب‌العبوری تبدیل می‌شود که فقط مردم بومی آشنا به منطقه می‌توانند از آن گذر کنند و از آنجاکه این منطقه زیر پوشش نیروهای انتظامی قرار ندارد، تردد مرزی به صورت غیرقانونی به آسانی امکان‌پذیر است. مردم محلی که در روستاهای اطراف از روستای نجار، هجیج، داریان و غیره تا روستای نزدیک مرز همانند هانی گرمله، دزاور زندگی می‌کنند؛ به دلیل نبود اشتغال در بخش‌های کشاورزی، صنعتی، خدماتی و غیره و عدم رسیدگی و سرمایه‌گذاری بخش‌های دولتی و غیردولتی در گردشگری، صنعت، باغداری و کشاورزی یا دامداری و غیره، درگیر جریان قاچاق کالا و ارز از کردستان عراق به سمت بازارهای اصلی در سراسر کشور، به خصوص بازار جوانرود می‌شوند. از دیدگاه این مردم کوهستانی، قاچاق کالا امری ضروری است و به دلیل نبود امکانات جایگزین، قاچاق صورت می‌گیرد؛ درحالی‌که منطقه در بخش‌های گردشگری، باغداری، دامداری و کشاورزی، از پتانسیل خوبی برخوردار است (سلطانی، ۱۳۷۸: ۱۴۱).

شهر پاوه یکی از شهرهای مرزی است و قاچاق جزء لاینفک زندگی مردم به‌شمار می‌رود. با توجه به جوان‌بودن جمعیت این شهر، انگیزه‌های قاچاق در سطح شهر بالاست. شهرستان پاوه از طریق روستای شوشمه با کشور عراق هم‌مرز است. در گذشته با بازگذاشتن این مرز، قاچاق در سطح شهر وجود نداشت، اما با مسدودشدن مرز مشترک این شهر با کشور عراق، نه تنها به این شهر از لحاظ توسعه و رشد اقتصادی کمکی نشد، بلکه درصد آمار بیکاری نیز در این شهر افزایش یافت و به رونق قاچاق کالا در این شهر دامن زد. از جمله عوامل دیگر در روی آوردن مردم به قاچاق، بی‌توجهی به روستاها و فراهم‌نکردن امکانات مناسب برای روستاهاست؛ فقر و محرومیت و مهاجرفرستی در شهرهای مرزی، به‌طور چشمگیری نمود یافته است و با توجه به سطح سواد و آموزش و پرورش در روستاهای مناطق مرزی، روستاییان در این شهرها همواره عذری موجه برای قاچاق دارند. با مسدود شدن مرز، از تعداد گردشگرانی که برای خرید

کالاهای ارزان به شهر مراجعه می‌کردند نیز، کاسته شد و بر توسعه اقتصادی شهر اثر منفی گذاشت، فرصت‌های شغلی زیادی از بین رفت و در این میان، شدت عمل دولت در برخورد با قاچاقچیان نیز نتوانست آن‌گونه که باید، انگیزه‌های قاچاق را کاهش دهد و تا اندازه‌ای نیز کاهش محبوبیت دولت را در پی داشت؛ به طوری که تا حدی از میزان نفوذ دولت مرکزی در شهرهای مرزی کاسته شده است (حسینی، حسینی و فتحی، ۱۳۹۱: ۷۶۵).

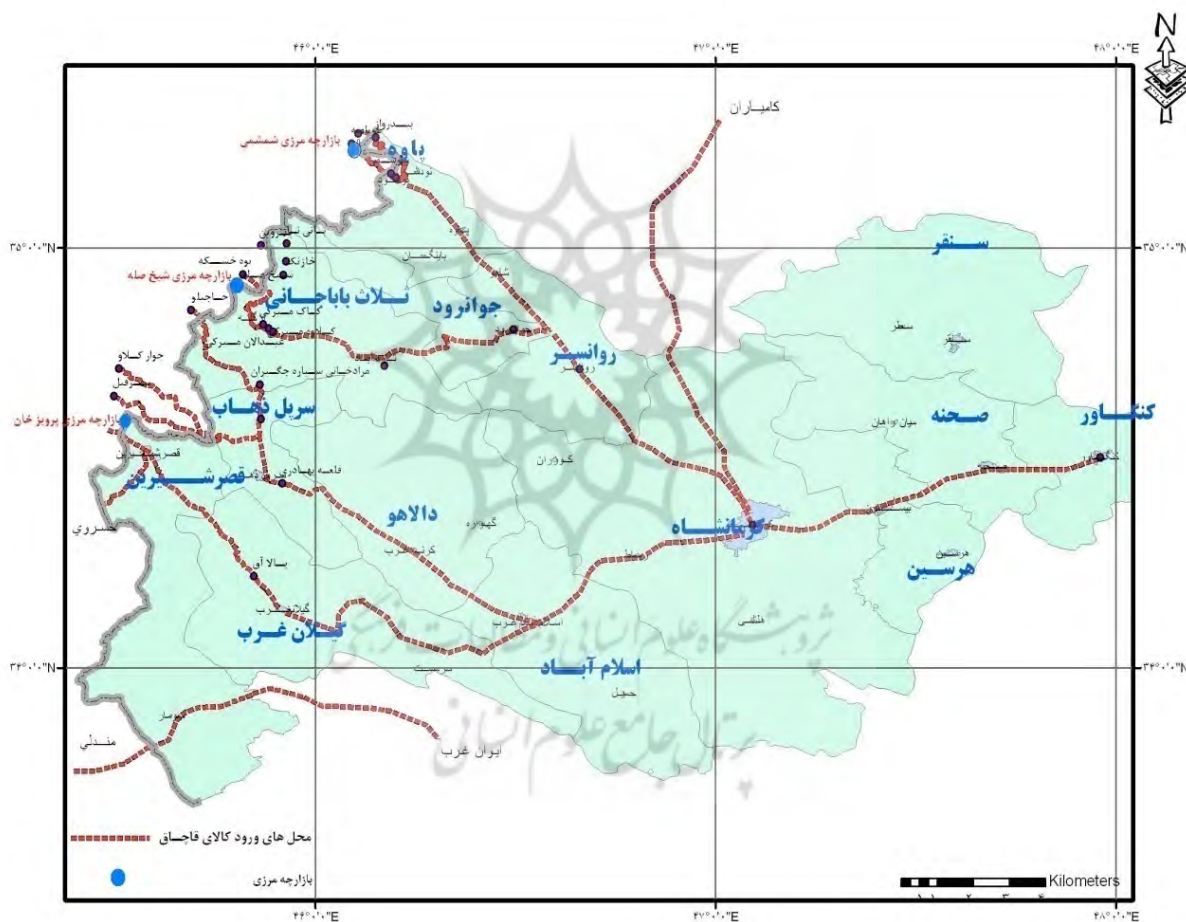
از دیدگاه ژئومورفولوژیکی نیز دشت‌ها، جولانگاه اشرار و قاچاقچیان محسوب می‌شوند. به دلیل هموار بودن مسیر، به سرعت حرکت آنان در این واحدها افزوده می‌شود. ارتفاعات و برجستگی‌های منفردی که در دشت‌ها وجود دارد، نقاط شاخصی برای شناسایی راه‌های عبوری و جهت‌یابی هستند. همچنین این نقاط برای استراحت و توقف نیز استفاده می‌شوند. حرکت کاروان قاچاقچیان در این واحد و در طول شب، با توجه به نوع عارضه صورت می‌گیرد و در شب‌های مهتابی با چراغ خاموش انجام می‌گیرد. به این ترتیب امر پیشگیری با قاچاق در این نواحی بسیار سخت و مخاطره‌آمیز است (عبادی‌نژاد، صفاری، پناهی و پورغلامی، ۱۳۸۹: ۴۸۴-۴۷۰).

با توجه به عوامل غیر طبیعی مرز همانند مناطق مسکونی پرجمعیت، قاچاق مواد مخدر می‌تواند به شغل افراد تبدیل شود. همچنین هم‌مرز بودن با کشور معین، در نوع کالایی که به صورت قاچاق وارد یا خارج می‌شود، مؤثر است. مرز ایران با عراق، محل ورود کالاهایی همچون چای و سیگار و خروج کود شیمیایی و مشتقات نفتی است (السان، ۱۳۸۹: ۴). چنین گذرگاه‌هایی در بعضی مناطق، از تجهیزات و نیروی انسانی لازم و مناسب برای نظارت و حراست برخوردار نیستند؛ به طوری که در بعضی از گذرگاه‌ها، جایگاه‌های مخصوص یا برجک‌های نگهبانی در فواصل مناسب دیده نمی‌شود (کوشافر، ۱۳۹۰: ۱۹۹).

کوه دالاهو و کوه شاهان در مناطق مرزی بین سه شهرستان سرپل ذهاب، دالاهو، ثلاث باباجانی واقع شده است و از نظر ژئواستراتژیکی و ژئوپلیتیکی حائز اهمیت است؛ زیرا ارتفاعات این منطقه به شهرستان‌های سرپل ذهاب، ثلاث باباجانی و عراق تسلط کامل دارد. با توجه به وجود مردم قلخانی (اهل حق) در این منطقه و ناسازگاری این مردم با حکومت مرکزی و وضع نامساعد اقتصادی آن، به نظر می‌رسد مناطق ژئواستراتژیکی و ژئوپلیتیکی روی هم منطبق است و گروهک‌های ضد انقلاب و قاچاقچیان اسلحه و مشروبات الکلی با آگاهی از اهمیت این منطقه، با حضور خود در دالاهو و شاهان، درگیری‌هایی را در منطقه به وجود آورده و موجب به شهادت رساندن افراد محلی و نظامیان شده‌اند. قاچاقچیان و همچنین گروهک‌های ضد انقلاب در این منطقه به راحتی می‌توانند در سه شهرستان سرپل ذهاب، دالاهو و ثلاث باباجانی رفت‌وآمد کنند. این ارتفاعات از نظر نظامی برای ایران حائز اهمیت است و باید با حضور مستمر نظامیان در این منطقه و بالابردن رشد اقتصادی ساکنان دالاهو، شکاف ایجاد شده ژئواستراتژیکی و ژئوپلیتیکی را پر کرد تا ایران بتواند به اهداف نظامی و سیاسی خود، یعنی کنترل مناطق مرزی، برسد.

بافت سیاسی و اجتماعی استان از دیگر ویژگی‌های ژئوپلیتیکی مؤثر است. از مجموع ۱۸۰۰۰۰۰ نفری استان کرمانشاه، ۱۲ درصد از کل جمعیت اهل سنت هستند و درصد بیکاری در مناطق سنی‌نشین استان از سایر مناطق بیشتر است. همچنین حدود ۷ درصد از جمعیت کل استان از فرقه اهل حق هستند و در شهرستان‌های گوناگون، به خصوص

شهرستان‌های مرزی همانند قصرشیرین، سرپل ذهاب و ثلاث باباجانی، پراکنده‌اند. در مناطق مرزی مردم با مذاهب گوناگون شیعه، تسنن و اهل حق حضور دارند؛ به طوری که می‌توان اذعان کرد اغلب ساکنان شهرستان‌های پاوه و جوانرود سنی هستند. دو عامل حضور گسترده مردم اهل حق و اهل سنت در نواحی مرزی و آمار بالای بیکاری در نواحی مرزی استان کرمانشاه، نه تنها موجب واگرایی نسبت به حکومت مرکزی شده و به ناامنی نظامی و سیاسی مناطق مرزی استان افزوده؛ بلکه زمینه فعالیت‌های پنهان اقتصادی و قاچاق و تردهای غیرمجاز مرزی را فراهم آورده است، ولی با رشد اقتصادی مناطق مرزی و توجه بیشتر به این نواحی، می‌توان زمینه همکاری مردم این مناطق را با حکومت مرکزی فراهم کرد (میرزایی‌پور، ۱۳۹۰).

شکل ۱. نقشه مسیرهای ورود و خروج انواع قاچاق میان کشور عراق و استان کرمانشاه

منبع: یافته‌های پژوهش

تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، تبادل اجناس و کالاهای قاچاق وارد شده از مرز کشور به شهرستان‌های مرزی قصرشیرین و سرپل ذهاب (به لحاظ شرایط اقلیمی و قرار گرفتن بر سر راه عتبات و عالیات)، پذیرای جمعیت زیادی بود. از نظر مذهبی، قصر شیرین گروه‌های اهل سنت، تشیع و فرقه اهل حق را در خود جای داده است. از نگاه فرهنگی و مذهبی نیز، با گردهای آن سوی مرز مشترکات بسیاری چون گویش، پوشش و... دارند (ایزدی، ۱۳۸۶: ۱۴۲). وجود همین

مشترکات فرهنگی و مذهبی به همراه سایر عوامل جغرافیایی طبیعی و انسانی و نیز مرزهای نفوذپذیر، امکان تردهای غیر مجاز و قاچاق کالاها را فراهم می‌آورد.

ساکنان منطقه پایه اغلب از اکراد طوایف جاف و هورامی هستند که از مذهب تسنن شافعی پیروی می‌کنند و به شدت پای‌بند آداب و سنن آبا و اجدادی خود هستند. عموماً آنها به دلیل تعصبات مذهبی و قومی و فقر مالی، گرایش خاصی به احزاب کُرد اعم از ایرانی و عراقی دارند. از دیرباز اهالی این منطقه با مرزنشینان عراق به مرادده می‌پرداختند؛ آنها از هر لحاظ بافت همگنی داشتند و اصولاً از یک طایفه به‌شمار می‌رفتند، گاهی در میان آنها رابطه سببی و حتی نسبی نیز دیده می‌شد. در حال حاضر نیز تعداد محدودی از آنان، به‌خصوص ساکنان روستاهای مرزی، به گروه‌های منحلۀ دمکرات، کومله و اخیراً پژاک، وابسته شده‌اند. وابستگی مردم این منطقه مرزی با مردم نواحی مرزی عراق، بحران‌های خاصی در منطقه ایجاد کرده و موجب افزایش واگرایی منطقه شده است (سلطانی، ۱۳۷۸: ۱۲۹). همین دیدگاه‌ها و بینش سیاسی، زمینه را برای قاچاق فراهم می‌کند.

هرچند مردم محلی از وضعیت امنیتی منطقه نسبتاً راضی هستند، از عملکرد دولت مرکزی در قبال برقراری امنیت رضایت چندانی ندارند. میزان رضایت از محل زندگی، از دید جامعه‌چندان بالا نیست که دلایل مختلفی می‌تواند داشته باشد. یکی از این دلایل، برقرار نبودن امنیت کامل برای زندگی و فعالیت‌های اقتصادی در منطقه است. برای تأمین امنیت مناطق مرزی، توسعه همه‌جانبه مرزها در ابعاد مختلف اجتماعی و اقتصادی ضروری است؛ چون توسعه و امنیت ارتباطات متقابل دارند و ملازم و مکمل یکدیگرند (قالیباف، یاری شگفتی و رمضان‌زاده لسبویی، ۱۳۸۷: ۴۷). شاید بتوان اصلی‌ترین ضعف‌هایی که در مناطق مرزی انگیزه‌های قاچاق را افزایش می‌دهد، در موارد زیر خلاصه کرد:

۱. عدم اشتغال؛
۲. مسدود شدن مرز مشترک؛
۳. توجه کم دولت؛
۴. کاهش تعداد گردشگر؛
۵. توجه کم به روستاها؛
۶. ضعف مفرط اقتصادی نسبت به شهرهای همجوار؛
۷. نبود امنیت به دلیل وجود فعالیت گروهک‌های تروریستی؛
۸. عدم سرمایه‌گذاری خارجی در شهر در جنبه‌های مختلف.

با توجه به مناسبات قومی و فرهنگی میان مردم شهر و کشور همسایه، زمینه‌های لازم برای ایجاد یک منطقه آزاد تجاری فراهم است و عامل همگن بودن جمعیت دو طرف مرز، در کاهش تنش‌ها برای ایجاد یک منطقه آزاد بسی مفید و با اهمیت جلوه می‌کند. سیاست‌های در نظر گرفته شده برای کنترل قاچاق این شهر، مناسب نیست و به‌گونه‌ای این سیاست‌ها مانع توسعه اقتصادی است و درصد بیکاری را در سطح شهر افزایش می‌دهد (حسینی، حسینی و فتحی، ۱۳۹۱:

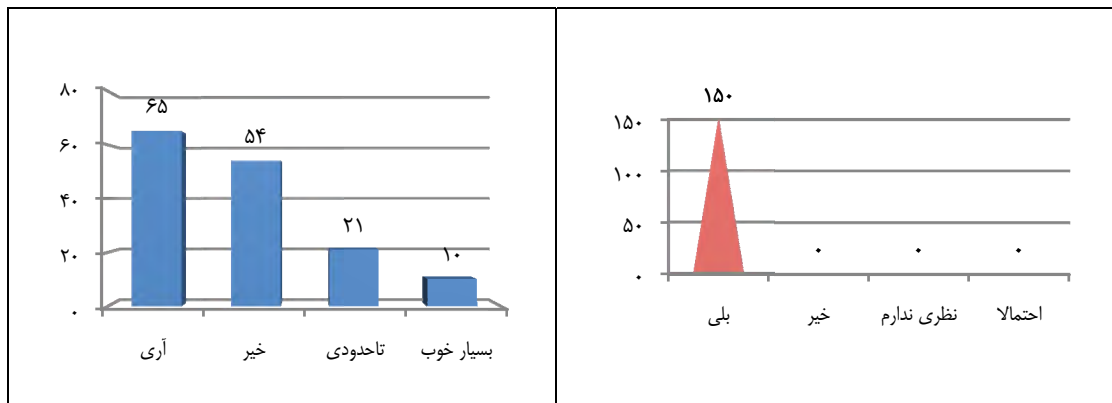
جدول ۹. الگوی آنالیز عوامل مؤثر بر قاچاق در مناطق مرزی استان کرمانشاه

نقاط قوت	- وجود بافت شهری زیبا و طبیعت بکر برای جذب گردشگر در برخی از شهرهای استان؛ - گسترش کاربری تجاری در سال‌های اخیر و ایجاد نوعی اشتغال؛ - سدسازی و ایجاد تونل‌های انحرافی آب در شهر و جذب جمعیت کارگر روستایی در این مشاغل و کاهش قاچاق؛ - احداث استخرهای پرورش ماهی در روستاهای حومه شهر و ایجاد اشتغال به‌منظور پرهیز روستاییان از قاچاق؛ - اعمال جبر فیزیکی از جانب دولت در جهت به حداقل رساندن قاچاق؛ - داشتن مرز طولانی با کشور عراق، به‌منظور ایجاد منطقه آزاد تجاری؛ - وجود فرهنگ یک‌دست و همگن میان مردم دو طرف مرز و کاهش تنش برای ایجاد اقتصاد آزاد؛ - اتصال راه‌های حمل و نقل شهری با کشور همسایه برای ورود و خروج آسان کالا و خدمات.
نقاط ضعف	- نبود اشتغال در سطح شهرها و روی آوردن به قاچاق؛ - مسدودکردن مرز مشترک با کشور عراق و افزایش درصد بیکاری؛ - توجه کم دولت به شهرها و وجود درگیری مداوم دولت با قاچاقچیان؛ - کاهش تعداد گردشگر در سطح شهرها، به‌دلیل مسدود شدن مرز؛ - توجه نامناسب به روستاها و روی آوردن روستاییان به قاچاق، به‌دلیل فقر و محرومیت؛ - ضعف مفرط اقتصاد شهری؛ - عدم سرمایه‌گذاری خارجی در شهرها در جنبه‌های مختلف؛ - وجود ناامنی، به‌دلیل فعالیت گروهک‌های تروریستی.
فرصت‌ها	- وجود پتانسیل‌های بالقوه گردشگری در شهرهای مختلف استان برای سرمایه‌گذاری؛ - سرمایه‌گذاری در بخش خدمات با توجه به بافت فیزیکی و کالبدی شهرها؛ - افزایش مبادلات بیشتر کالا و خدمات با کشور عراق به‌منظور ایجاد اشتغال و کاهش قاچاق؛ - تقویت اقتصادی شهرها از طریق ورود و خروج کالا و خدمات از طریق مرز؛ - ایجاد بازارچه‌های مرزی به‌منظور تقویت اقتصاد روستایی؛ - ایجاد گمرک و درآمدزایی برای شهر از طریق مبادلات کالا و خدمات با عراق؛ - حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی؛ - کاهش تعرفه و مالیات برای ورود و خروج کالا و خدمات.
تهدیدها	- افزایش روند روبه‌رشد جوانان در فعالیتهای قاچاق با توجه به جمعیت جوان شهرها؛ - رواج الگوی مصرف‌گرایی کالای غربی؛ - نبود برنامه‌ای مدون و هماهنگ به‌منظور ایجاد اشتغال در شهر؛ - افزایش قاچاق مشروبات الکلی به داخل شهرها (پاوه و قصرشیرین)؛ - افزایش روند روبه‌رشد قاچاق توسط روستاییان؛ - افزایش جمعیت شهری، افزایش تورم و وجود درآمدزایی مناسب از طریق قاچاق؛ - به چالش کشیده‌شدن امنیت برخی از شهرهای منطقه، به‌دلیل درگیری دولت با قاچاقچیان؛ - جدایی‌گزینی اکولوژیک میان دولت و مردم.

تجزیه و تحلیل نتایج پرسشنامه

روش جمع‌آوری داده‌ها در این بخش، یعنی ارتباط بین بازارچه و قاچاق، از طریق پرسشنامه بوده است. ۱۵ سؤال در قالب پرسشنامه بین ۱۵۰ نفر با مشاغل گوناگون در بازارچه‌های مرزی استان توزیع شد. شایان ذکر است که سؤال‌ها برای

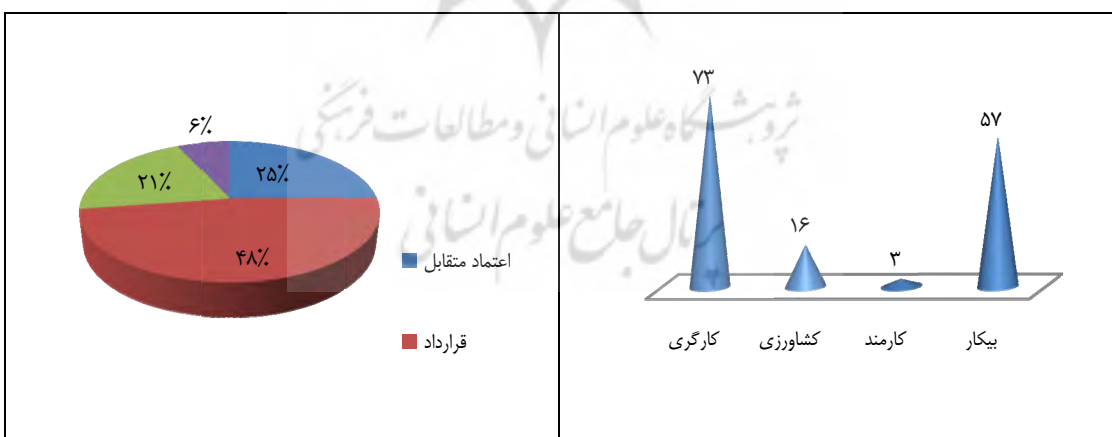
همهٔ اقشار مفهوم بوده است. نتایج حاصل از پرسشنامه به کمک نرم‌افزار اکسل، در قالب نمودار و سؤال مربوطه، تنظیم شده است که به ترتیب مشاهده می‌شود.

شکل ۳. درآمد شما از محل کار در بازارچه، تا چه حد برای تأمین زندگی مناسب است؟

شکل ۲. آیا وجود بازارچه مرزی مفید است؟

با بررسی و تجزیه و تحلیل سؤال‌های پرسشنامه و پاسخ‌های دریافتی، می‌توان نتیجه گرفت که عملکرد بازارچه در اشتغال نقش اساسی و محوری دارد؛ به طوری که در پاسخ سؤال اول که بحث ضرورت ایجاد بازارچه مطرح شده، ۱۵۰ نفر جواب مثبت داده‌اند و کسی مخالف فعالیت بازارچه نبوده است. اغلب شاغلان کارگر بوده‌اند، یعنی شغل دیگری ندارند و در صورت ترک فعالیت و تعطیلی احتمالی بازارچه، اغلب آنها شغل کارگری را انتخاب کرده یا بیکار می‌مانند، در نتیجه امکان قاچاق کالا و ارز در منطقه وجود دارد.

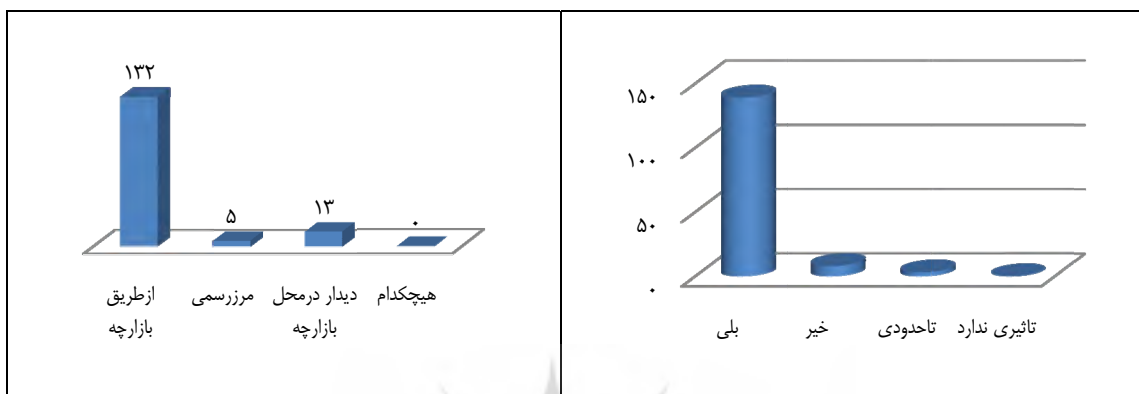

شکل ۵. اگر فعالیت پیمه‌وری یا بازرگانی دارید، رابطهٔ شما با طرف عراقی بر چه اساسی است؟

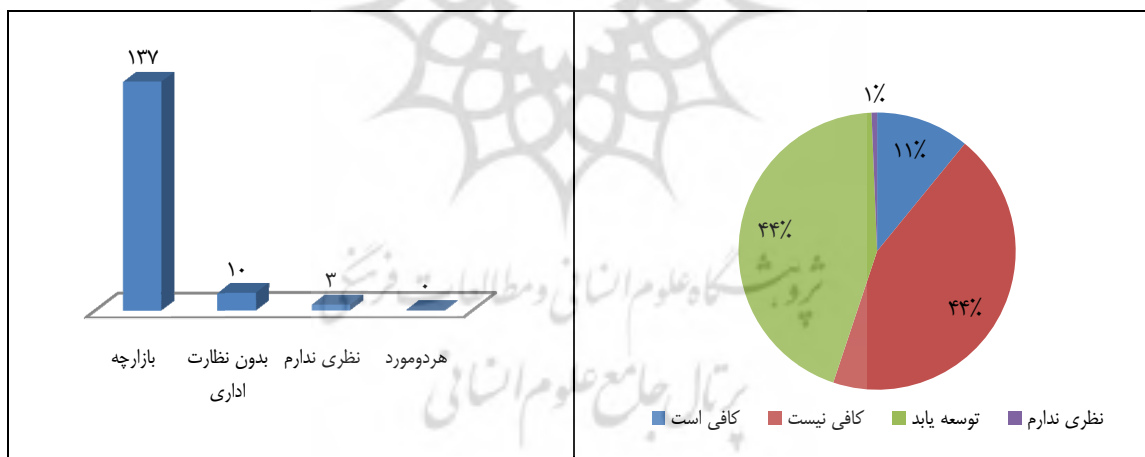
شکل ۴. اگر این بازارچه نبود، چه شغل دیگری انتخاب می‌کردید؟

میزان سواد بیشتر پاسخ‌دهندگان در سطح خواندن و نوشتن است، از این رو نمی‌توانند به فعالیت‌های اداری بپردازند و در صورتی که بازارچه‌ای وجود نداشت، اغلب پاسخ‌دهندگان (۷۳ نفر) کارگری را انتخاب می‌کردند و افراد زیادی (۵۸ نفر) بیکار می‌مانند. این ارقام نشان می‌دهد که میزان تحصیلات مردمی که به قاچاق می‌پردازند پایین است و مردم از خلاقیت پایینی برای ایجاد شغل برخوردارند.

در پاسخ به سؤال نهم پرسشنامه (آیا وجود این بازارچه می‌تواند مانع قاچاق باشد)، ۱۳۹ نفر به تأثیر مثبت بازارچه در جلوگیری از قاچاق اعتقاد داشتند، ۸ نفر نیز معتقد بودند که بازارچه کلیه خواسته‌های عمومی را تأمین نمی‌کند و ۳ نفر هم گزینه تا حدودی را انتخاب کردند، شایان توجه اینکه هیچ‌یک گزینه تأثیری ندارد را انتخاب نکردند.

شکل ۶. آیا وجود این بازارچه می‌تواند مانع از قاچاق باشد
شکل ۷. در صورتی که تمایل دارید به عراق تردد کنید، مسیر بازارچه بهتر است یا مسیر دیگری؟

شکل ۸. وضعیت موجود بازارچه برای کسب درآمد کفایت می‌کند یا توسعه یابد
شکل ۹. برای کسب درآمد بیشتر، فعالیت در بازارچه مناسب است یا خارج از بازارچه مثلاً بدون نظارت اداری در هر نقطه از مرز به انتخاب افراد؟

از نتایج پرسشنامه‌های جمع‌آوری شده، نقش و تأثیر بازارچه در ثبات امنیتی مشخص می‌شود، ۱۴۳ نفر حاضر به همکاری با نیروی انتظامی برای حفظ و حراست از مرز هستند؛ هیچ‌یک از پاسخگویان گزینه دوم (راه‌های غیرقانونی) را انتخاب نکرده‌اند و بقیه گزینه‌ها هم احتمالاً غیر بومی و غیر استانی بوده‌اند.

در پاسخ به سؤال کلیدی پرسشنامه، در صورت فعالیت بازارچه و توسعه آن، کسی حاضر نیست که خارج از چارچوب قانون فعالیت تجاری پبله‌وری انجام دهد، به تعبیری دیگر، هیچ کس به سمت قاچاق گرایش نخواهد داشت.

نتیجه‌گیری

مرزها از جمله عوامل اصلی جغرافیای سیاسی هستند که ضمن تفکیک دو کشور و برقراری روابط میان آن دو، نقش‌های دیگری چون ایجاد تنش، اختلاف و مانع بین واحدهای سیاسی و جریان‌های انسانی ایفا می‌کنند. هر نوع تغییر در مناطق مرزی، به معنای تغییر در کل نواحی شامل هر دو طرف خط مرزی است؛ چراکه مناطق مرزی به مثابه یک مجموعه واحد نگریسته می‌شود. تغییری همانند ایجاد یک کارخانه تولیدی، تغییر کاربری اراضی مانند تغییر کاربری مسکونی یا کشاورزی به نظامی، می‌تواند زمینه پیشرفت، توسعه، ثبات و در نتیجه مهاجرت به نواحی مربوطه را ایجاد کند. برای نمونه، می‌توان به ایجاد کارخانه در مرز فرانسه - بلژیک در دهه هفتاد میلادی اشاره کرد. بازارچه‌های مرزی نیز گزینه‌های جدیدی هستند که در ایران و از جمله مرزهای استان کرمانشاه مطرح شده‌اند. نتیجه بررسی‌ها نشان داده است که اشتغال در مناطق و محل استقرار بازارچه‌های مرزی استان کرمانشاه و جمع‌آوری سرمایه‌های راکد و سرگردان و هدایت آنها به سمت تجارت و بازرگانی، به افزایش امنیت منطقه، کاهش روند قاچاق کالا، ثبات اقتصادی، رشد و توسعه مناطق مرزی و تأمین مایحتاج ضروری مرزنشینان می‌انجامد. توسعه و ثبات روستاهای مرزی و مرزنشینان، از طریق اجرای برنامه‌های اقتصادی درخصوص بازارچه‌های استان، می‌تواند تفاوت‌های موجود در میزان برخورداری مناطق از نظر رفاه و پیشرفت را در بین شهر و روستا به حداقل برساند و از مهاجرت گسترده مردم این مناطق به شهرهای اصلی استان جلوگیری کند.

طبیعی است که یکی از عوامل اصلی تأمین و ایجاد امنیت، عوامل انسانی است که در بسیاری از جاها به مثابه یک اصل پذیرفته شده است. بنابراین برای بازگشت مردم به مرزها و رونق زندگی در این مناطق و به تبع آن شکوفایی بازارچه‌های مرزی، باید اقدامات مؤثری انجام گیرد. ایجاد و توسعه بازارچه‌های مرزی یکی از مهم‌ترین عوامل بازگشت مردم به مرزها و جلوگیری از مهاجرت به شهرهاست، لذا نقش بازارچه‌های مرزی در تجارت و کسب درآمد و رونق اقتصادی، بسیار پر اهمیت است و فعالیت این بازارها نیز به برقراری امنیت کمک می‌کند. به بیان دیگر، امنیت مناطق مرزی و نقش آن در ثبات اقتصادی و امنیتی مرزها به جنبه‌های نظامی محدود نمی‌شود و عوامل دیگری چون مسائل اقتصادی، اجتماعی، ایدئولوژیکی و... در استقرار و ثبات این مناطق، نقش اساسی دارند. مجموعه عواملی که ذکر شد، می‌تواند امنیت و ثبات اقتصادی را در قلمرو محلی، منطقه‌ای و بین‌المللی به‌ارمغان آورد و کشور را برای توسعه و آبادانی تقویت کند. در این راستا پس از تجزیه و تحلیل داده‌ها، نتایج زیر درباره تأثیر بازارچه‌های مرزی بر ثبات اقتصادی و امنیتی منطقه به دست آمد:

۱. بازارچه مرزی استان کرمانشاه سهم عمده‌ای از صادرات کشور به عراق را برعهده دارد.
۲. بازارچه مرزی استان بخش عمده‌ای از جمعیت بیکار، به‌خصوص در مناطق مرزی را در قالب پيله‌ور، راننده، کارگر و خدمات، به خود مشغول کرده است.
۳. میزان رضایتمندی و اعتماد مردم مرزنشین را افزایش می‌دهد و همکاری، همگرایی و وحدت میان مسئولان، به‌ویژه نیروی نظامی و انتظامی را که متولیان امور مرزی هستند، به شکل چشمگیری بهبود می‌بخشد.
۴. گرایش مردم مرزنشین در مورد فعالیت‌های غیر قانونی، از جمله قاچاق و تردهای غیر مجاز کاهش یافته است.

۵. بازارچه‌های مرزی استان، تأثیر مستقیم و غیر مستقیم در چرخه اقتصاد و تولید منطقه و فرامنطقه (استان و سایر استان‌های کشور) دارند.
۶. افرادی که در بازارچه‌های مرزی استان فعالیت می‌کنند، اغلب بی‌بضاعت، کم‌درآمد یا بیکار هستند که در صورت تعطیلی و اخلال در روند فعالیت بازارچه‌ها، آسیب جدی می‌بینند و با احتمال زیاد به فعالیت‌های قاچاق روی می‌آورند.
۷. نقش بازارچه‌های مرزی استان در تثبیت جمعیت مشخص شده است، عامل جمعیت برای برقراری ثبات امنیتی منطقه کمک شایان توجهی است.
۸. بازارچه مرزی می‌تواند در وضعیت عمران شهری اثر مثبتی داشته باشد و در معماری و زیبایی شهر نقش اساسی و محوری ایفا کند. همانند شهرداری قصر شیرین که میانگین درآمد ماهانه آن از محل بازارچه پرویزخان، ۲۷ میلیون تومان است. این درآمد در امور مختلف شهر به کار برده می‌شود و بخشی از هزینه ضروری و اساسی را تأمین می‌کند.
۹. با توجه به فعالیت و رویکرد بازارچه و تأثیر آن در امر صادرات، افراد زیادی تمایل دارند در شهرستان‌های مرزی سرمایه‌گذاری کنند که این‌گونه سرمایه‌گذاری‌ها در ثبات اقتصادی منطقه تأثیر بسزایی دارد.

منابع

1. Abdi, E., 2009, **the Study of Developmental Reflexes of Borderland Bazarcheh**, University of Tarbite Modars, Tehran (*in Persian*).
2. Akhbari, M., Akhbari, M., and Agababaie, R., 2010, **The Application for Fuzzy Logic Approach in Illegal (Smuggle) Trade Modeling of Iran**, The Journals of Economic Studies, Vol. 7, No. 4, PP. 117-149. (*in Persian*)
3. Alibabaie, G.R., 1990, **Dictionary of International Relations**, Safir, Tehran. (*in Persian*)
4. Aminipour, B., 2010, **The Aims of Borderland Bazarcheh**, Available in: <http://baharerusta.blogfa.com/post-6.aspx>. (*in Persian*)
5. Andalib, A.R., 2001, **Basic Theory and Principals of Border land Uses**, Department of Sepah, Tehran. (*in Persian*)
6. Borderland Forces of Kermanshah, 2009-2011, **Statistics of Smuggled Goods and Materials Explorations**. (*in Persian*)
7. Drysdale, A. and Blake, G., 1985, **The Middle East and North Africa: A Political Geography**, Oxford Press, New York. Translated by Dorreh Mir-hedar, Samt, Tehran. (*in Persian*)
8. Eazati, E.A., 2009, **Strategic Geography of Iran**, National Geographical Organization Publication, Tehran. (*in Persian*)
9. Ebadi Nejad, S.A., Safari, A., Pourgolami, H., and M. R. Pourgolami, 2010, **The Role of Geomorphologic Phenomena on Drugs Traffics Over Southeast Borders of Iran**, Journals of Police Management, Vol. 5, No.3, PP. 476-485. (*in Persian*)
10. Elsan, M., 2010, **Sustainable Development Necessities for Economic and Cultural Improvement in Borderland Regions**, The First Festival Inviting for papers of Safe Economics, Office for Combating with Goods and Currencies Smuggling (Deputy of Culture and Propaganda).
11. Ezadi, M.M., 2007, **The Study of Effective Police Factors on Illegal Traffics in Qasere Shirin Borders**, Dissertation, University of Police Science, Tehran. (*in Persian*)

12. Gaderihajat, M., Abdi, E., Jalili Parvaneh, Z., and N., Bageri Sarnjaneh, 2010, **The Explain of Borderland Bazarcheh Role on Sustainable Development and Security in Surrounding Areas, Case Study: Borderland Bazarcheh of South Khorasan**, Geopolitics Quarterly, Vol. 6, No. 3, PP. 121-151. *(in Persian)*
13. Galibaf, M.B., Yarie Shegfti, I., and M., Ramazanzadie Lesboui, 2008, **The Effects of Social Capital on the Security of Borders, Case Study: Borders of Nosood District of Paveh County in Kermanshah Province**, Geopolitics Quarterly, Vol. 12, No. 2, PP. 25-50. *(in Persian)*
14. Glassner, M.I. and Fahrer, Ch., 2004, **Political Geography**, Third Edition, John Wiley and Sons, New York.
15. Golizadeh, S.E., Alipour, A., and Zogieh Barani, K., 2010, **Outcomes and Reasons for Commodities Exchange Smuggling in Iran after Islamic Revolution**, Journal of Police Sciences, Vol. 12, No. 4, PP. 109-142. *(in Persian)*
16. Hafeznia, M.R., 2006, **Principal and Concepts of Geopolitics**, Papoly Press, Mashhad. *(in Persian)*
17. Hafeznia, M.R., 2011, **Political Geography of Cyber Space**, Samt, Tehran. *(in Persian)*
18. Head Office for Export and Import Regulations, 2001, **Regulations for Exports and Imports**, Commercial Publications, Tehran. *(in Persian)*
19. Hoseni, S.A., Hoseni, O. and Fathi, S., 2012, **The Study of Influencing Factors on Smuggle in Borderland Cities (Case Study: City of Paveh)**, Conference of Borderland Cities and Security, Challenges and Approaches, University of Sistan and Baluchistan, 28 Jun, Zahedan, Iran. *(in Persian)*
20. Kermanshah Agriculture of Jihad Organization, 2009, **The Study of Detailed Development Project of Kermanshah Agriculture Poles**, Second Version, Knowing of Social Circumstances, The Structure of Settlements and Demographic Evolutions, Agriculture Ministry of Jihad Organization. *(in Persian)*.
21. Koshafar, H.R., 2011, **The Study of Commodities Exchange Smuggling in Semnan Province and its Effects on The Issue of Security**, Conference on Discipline, Economic Security and Commodity and Foreign Exchange Smuggling, Sereis 30, 17 Aug, Tehran. *(in Persian)*
22. Mahmmodi, A., 2003, **Facilitating of Borderland Exchanges and Providing of Security**, Conference of National Borders, 12 Jun, University of Tehran. *(in Persian)*
23. Mir-Heydar, D., 1991, **The Foundation of Political Geography**, Samt, Tehran. *(in Persian)*
24. Mir-Heydar, D., 2001, **The Foundation of Political Geography**, Samt, Tehran *(in Persian)*
25. Mirzaee Pour, H., 2011, **Strategic Geography of Iran (Case Study: Borders between Iraq and Kermanshah Province and Its Role in Strategic Aims of Iran)**, PhD Thesis of Political Geography, Azad University, Unit of Science and Research, Tehran. *(in Persian)*
26. Mohammadi, H.R. and Fatemi, A.A., 2005, **The Role of Borderland Bazarcheh (Market Place) in Spatial Development, Case Study: Borderland Bazarcheh of Bajgiran**, Geopolitics Quarterly, Vol. 1, No. 1, PP. 55-76. *(in Persian)*
27. Mohammadi, H.R., 2003, **The situation of Small Crafts in Rural Development**, Journal of Earth Science, Vol. 5 No. 32 PP. 123-142. *(in Persian)*
28. Muir, R., 1997, **Political Geography a New Introduction**, Macmillan Press Ltd, London, Translated by Dorreh Mir-Heydar and S.R. Safavi, National Geographical Organization Publication, Tehran. *(in Persian)*
29. Roknodin Eftekhari, R.D., Papolie Yazdi, A., Abdi, M.H., and E., Abdi, 2008, **The Evaluating of Economic Effects of Borderland Bazarcheh (Market Place) on the Development of Borderland Regions, Case Study: Sheikh Saleh Borderland Bazarcheh of Salaseh Babajani County**, Geopolitics Quarterly, Vol. 4, No. 2, PP. 82-109. *(in Persian)*
30. Saiedi, S.H.R., 2011, **Economic Jihad in terms of Combating with Goods and Currencies Smuggling**, Central Organization against Goods and Currencies Smuggling, Deputy of Culture and Propaganda, Tehran. *(in Persian)*
31. Sangrie Abiz, F. and M., Sangri, 2011, **A Glance to Causes of Goods Smuggling to the Countries and Ways for Encountering and Prohibiting of It**, Conference on Discipline, Economic Security and Commodity and Foreign Exchange Smuggling, Sereis 30, 17 Aug, Tehran. *(in Persian)*

32. Solimani, M., 2000, **Series of National and Political Laws and Regulations of Iran**, Head Office of Border Affairs, Tehran. *(in Persian)*
33. Soltani, N., 1999, **Geopolitics of Kermanshah Borders and its Role on National Security**, Dissertation, Tehran University of Police, Tehran. *(in Persian)*
34. Taleb, M., 2005, **Rural Sociology**, Tehran University Press, Tehran. *(in Persian)*
35. The Customs of Kermanshah Province, 2009, **Statistics of Imports and Exports**, Kermanshah *(in Persian)*
36. The Customs of Kermanshah Province, 2012, **Statistics of Imports and Exports**, Kermanshah *(in Persian)*
37. The Economic and Financial Ministry of Iran, 1992, **the Regulations for Establishing of Borderland Bazarcheh**. *(in Persian)*
38. The Governor of Paveh County, 2009, **Statistical Data of Goods and Individuals Arrivals and Departures from Borderland Bazarcheh**, Kermanshah. *(in Persian)*
39. The Governor of Qasreh Shirin County, 2009, **Statistical Data of Goods and Individuals Arrivals and Departures from Borderland Bazarcheh**, Kermanshah. *(in Persian)*
40. The Governor of Salaseh Babajani County, 2009, **Statistical Data of Goods and Individuals Arrivals and Departures from Borderland Bazarcheh**, Kermanshah. *(in Persian)*
41. The Interior Vice- ministry of Security and Police, 2004, **The Office of Encountering with Goods Smuggling**.
42. The Statistical Center of Iran, 1996, **Population Identification of Kermanshah Province**. *(in Persian)*
43. Zamani, M., 1997, **Market or Non-Market**, Program and Budget Press, Tehran. *(in Persian)*